

Walentyna Wróblewska

Autoedukacja w nurcie rozwoju idei edukacji ustawicznej

Koncepcja edukacji przez całe życie
jawi się jako klucz do bram XXI wieku¹

Zmiany dokonujące się we współczesnej rzeczywistości spowodowały, że przed absolwentami szkół wyższych stają nowe wymagania, a przede wszystkim nieustanne dostosowywanie się do nowych warunków, jak też ich kreowanie. Absolwenci szkół wyższych stają przed koniecznością rozwiązywania wciąż nowych problemów. Pojawia się potrzeba takiego przygotowania absolwentów, które umożliwi im ustawiczne uzupełnianie i wzbogacanie wiedzy, kształtowanie nowych niezbędnych umiejętności, rozwijanie zdolności poznawczych, zainteresowań, rozwiązywanie problemów, aktywne uczestnictwo w życiu społecznym i kulturalnym oraz tworzenie wartości. Współczesny absolwent uzyskując dyplom wyższej uczelni nie kończy edukacji, a rozpoczyna edukację ustawiczną. W prezentowanym opracowaniu zamierzam syntetycznie przedstawić genezę i rozwój edukacji ustawicznej, jej założenia w raportach oświatowych oraz konsekwencji tych założeń dla autoedukacji. W szerokim rozumieniu rozwoju idei edukacji ustawicznej podstawowym procesem jawi się autoedukacja.

1. Edukacja ustawiczna – geneza i rozwój

Termin edukacja ustawiczna nie jest nowy. O idei edukacji ustawicznej można czytać w dziełach Platona. W XX wieku nabrała ona szczególnego znaczenia. Po raz pierwszy w pełni została sformułowana przez Basila Yeaxlee w 1929 roku, a wspólnie z Eduardem Lindemanem ustanowili

¹ J. Delors (red.), *Edukacja – jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku*, Warszawa 1998, s. 17.

naukowe podstawy szerokiego rozumienia tego zagadnienia, traktując je jako podstawowy element, który towarzyszy człowiekowi w jego codziennym życiu. Nawiązali w ten sposób do idei francuskiej edukacji permanentnej oraz doświadczeń brytyjskich i północnoamerykańskich.

W dokumencie THE 1919 REPORT opublikowanym w 1919 roku autorzy A. Mansfield, R.H. Tawley i B. Yeaxlee stwierdzają, że edukacja nie może być rozumiana jedynie jako luksus dla niewielkiej grupy wybranych, ani także nie może stanowić jedynie treści wczesnego dzieciństwa. Edukacja dorosłych jest stałą narodową potrzebą, bez względu na narodowość i pochodzenie obywateli, dlatego powinno się mówić o edukacji akcentując jej wymiar uniwersalny i całożyciowy.

Eduard Lindeman w klasycznej dziś dla współczesnego rozumienia edukacji książce ZNACZENIE EDUKACJI DOROSŁYCH (THE MEANING OF ADULT EDUCATION) zawarł podstawowe tezy edukacji dorosłych. Według pierwszej z nich – całe życie jest uczeniem się, dlatego edukacja nie powinna mieć końca. Autor ustanowił nową jakość w edukacji – edukację dorosłych, tłumacząc, że nazwa ta nie miała odnosić się jedynie do edukacji ludzi w stosownym wieku. Nazwa *edukacja dorosłych* nawiązuje do pojęć dorosłość, dojrzałość, które nie zawierają w sobie granicy wieku, tak jak dzieciństwo, dlatego edukacja dorosłych w rozumieniu E. Lindemana nie posiada limitu wieku i jest procesem całożyciowym. W kolejnej tezie autor określił obszar edukacji, według którego edukacja nie powinna ograniczać się tylko do nauki zawodu, edukacja zaczyna się tam, gdzie edukacja zawodowa się kończy. Eduard Lindeman uważał także, że program kształcenia powinien być skonstruowany wokół potrzeb i zainteresowań ucznia. Ostatnia teza dotyczyła wskazania na źródła najwyższych wartości edukacji dorosłych, jakimi miały być doświadczenia uczącego się, a edukacja miała opierać się na wspólnym działaniu i myśleniu.

Myśl E. Lindemana o edukacji dorosłych rozwinął w swojej książce CAŁOŻYCIOWA EDUKACJA (LIFELONG EDUCATION) B. Yeaxlee w roku 1929. Uważał, że podstawy edukacji dorosłych stanowi edukacja młodzieży. Edukację dorosłych autor traktował jako nierozzerwalny element normalnego życia człowieka, podkreślając pewną prawidłowość – aby życie było intensywne, silne i twórcze, musi być stale pod kontrolą mądrości².

² M. Małecki, *Edukacja dorosłych w pojęciowym zgiełku. Próba rekonstrukcji zmieniającej się racjonalności andragogiki*, [w:] A. E. Wesołowska (red.), *Edukacja dorosłych w erze globalizmu*, Płock 2002.

Dzieła E. Lindemana i B. Yeaxlee już na początku XX wieku stanowiły mocny fundament do szerokiego rozumienia edukacji ustawicznej, choć często ją określano edukacją dorosłych. Autorzy traktowali edukację ustawiczną jako uczenie się przez całe życie, określając szeroki obszar edukacyjny.

W Polsce jako pierwsza do poglądów B. Yeaxlee nawiązywała Irena Drozdowicz-Jurgielewiczowa (1936) w swojej propozycji dydaktyki dorosłych³.

W roku 1966 R. J. Kidd wydał dzieło *THE IMPLICATIONS OF CONTINUOUS LEARNING*⁴, w którym stwierdza, że idea kształcenia ustawicznego przejawia się od wieków w poglądach humanistów i pedagogów, obecnie jednak widoczny jest okres szczególnego nią zainteresowania, a także są wyraźne możliwości i potrzeby jej realizacji w praktyce oświatowej. Obejmuje ona całe życie człowieka, pozwala na większe i pełniejsze rozwinięcie działań dotychczas zaniedbanych, jak wychowanie przedszkolne, oświata dorosłych, oświata starszego wieku. Realizacja idei kształcenia ustawicznego, zdaniem autora, powoduje integrację wszelkich form wychowania i działalności oświatowej, łagodzi różnice między kształceniem ogólnym i zawodowym, zapewnia właściwe wykorzystanie wolnego czasu. Jednocześnie dzięki kształceniu ustawicznemu zostanie podniesiona do właściwej społecznej i kulturalnej rangi praca nauczycieli, jako tych, którzy umożliwiają innym zdobycie wiedzy i uczenie się przez całe życie.

Roby J. Kidd opisał trzy różne wymiary kształcenia ustawicznego, a mianowicie: kształcenie w pionie, w poziomie i w głąb. Kształcenie w pionie obejmuje wszystkie kolejne szczeble szkolne od przedszkola, przez szkołę, do studiów wyższych i podyplomowych. Zasady drożności i dostępności gwarantują realizację tego wymiaru zapewnianego młodzieży i dorosłym niezależnie od wieku, zawodu, miejsca zamieszkania, lub innych czynników tradycyjnie utrudniających edukację. Kształcenie w poziomie ma zapewnić poznawanie różnych dziedzin życia, nauki i kultury niezależnie od studiów pionowych. Likwidacja sztucznych barier między różnymi dziedzinami życia i kultury umożliwi pełną realizację tego wymiaru poprzez własną aktywność człowieka i dzięki działalności pozaszkolnych instytucji oświatowych. Kształcenie w głąb jest ściśle związane z jakością edukacji i wyraża

³ Cyt. za: J. Półturzycki, *Niepokoje w sprawie edukacji ustawicznej*, [w:] R. Górska, J. Półturzycki (red.), *Edukacja ustawiczna w szkołach wyższych – od idei do praktyki*, Płock – Toruń 2004, s. 202.

⁴ R. J. Kidd, *The Implications of Continuous Learning*, Toronto 1966.

się w bogatej motywacji kształcenia, w umiejętnościach samokształceniowych, zainteresowaniach i zamiłowaniach intelektualnych, w stylu życia zgodnym z ideą ustawicznego kształcenia i kulturalnym wykorzystaniem czasu wolnego.

Zdaniem R. J. Kidda, edukacja ustawiczna jest pełna wówczas, gdy uczestnicy przejawiają aktywność w trzech opisywanych płaszczyznach. Na szczególną uwagę zasługuje trzeci plan, który obejmuje własne twórcze poszukiwania samokształceniowe, łączące się z nowatorstwem, wynalazkami lub odkryciami naukowymi. Według koncepcji badacza autoedukacja jest podstawową formą aktywności w edukacji ustawicznej obok oświaty pozaszkolnej i oświaty dorosłych, co też bardzo mocno akcentuje w swoich publikacjach Józef Pólturzycki⁵.

W polskiej teorii pedagogicznej w latach 70. XX wieku silne podstawy edukacji ustawicznej opracowali profesorowie Ryszard Wroczyński, Bohdan Suchodolski⁶. Bogate myśli i sentencje Wielkiego Humanisty i Pedagoga B. Suchodolskiego stanowiące inspiracje dla edukacji ustawicznej w kreowaniu rzeczywistości bardziej ludzkiej, w tworzeniu godnego życia, przesyconego wartościami zostały opublikowane w jedenaście lat po śmierci Autora⁷. W latach 80. rozwijano teorię i praktykę kształcenia ustawicznego oraz wskazywano tendencje rozwojowe tej koncepcji⁸.

W 1977 roku ukazała się praca Charlesa Hummela⁹, w której autor za naczelną ideę i kierunek zmian w oświacie uznaje kształcenie ustawiczne. Zdaniem autora, podstawowym zamierzeniem edukacji ustawicznej jest wychowanie nowego typu człowieka charakteryzującego się twórczym i dynamicznym stosunkiem do życia i kultury, z umiejętnościami doskonalenia siebie i podwyższania jakości życia. Zwraca uwagę na dydaktyczne konsekwencje edukacji ustawicznej, a przede wszystkim na konieczność odejścia od przekazu wiedzy encyklopedycznej na rzecz poznawczego uczenia się. Człowiek powinien uczyć się planowania własnej przyszłości,

⁵ J. Pólturzycki, *Niepokoje w sprawie...*, op. cit.; Z. P. Kruszewski, J. Pólturzycki, *Edukacja dorosłych za granicą*, Toruń 1999; E. A. Wesołowska (red.), *Kształcenie ustawiczne*, Płock 2003.

⁶ R. Wroczyński, *Edukacja permanentna*, Warszawa 1973; B. Suchodolski, *Kształcenie nieustające*, „Nowa Szkoła” 1973, nr 2.

⁷ B. Suchodolski, *Edukacja permanentna*, Warszawa 2003.

⁸ A. Ciślak, *Rozwój teorii i praktyki kształcenia ustawicznego*, Warszawa 1981; J. Pólturzycki, *Tendencje rozwojowe kształcenia ustawicznego*, Warszawa 1981.

⁹ Ch. Hummel, *Education Today for the World of Tomorrow. A study for the International Bureau of Education*, UNESCO, Genewa 1977.

urzeczywistniania planów, powinien być przygotowany do szeroko pojętej autoedukacji. Powinien uczyć się pracy i studiowania, rozwiązywania problemów, tworzenia nowych wartości.

Równie szeroko istotę kształcenia ustawicznego charakteryzuje Ravindrakumar H. Dave¹⁰, który podkreśla, że w nowych warunkach kształcenie ustawiczne nie jest tożsame z oświatą dorosłych, jest bowiem całością oświaty i wychowania obejmującą formalne, nieformalne i incydentalne formy kształcenia i wychowania. Do oświaty ustawicznej autor zalicza także wychowanie środowiskowe: w domu, w szkole, w zakładzie pracy i poza nim. Obejmuje nią całe życie człowieka i wyodrębnia trzy komponenty: życie, oświatę i ustawiczność. Naczelnym celem edukacji ustawicznej, zdaniem autora, jest utrzymanie i polepszanie jakości życia poprzez rozwój i integrację dla lepszego odgrywania ról społecznych i zawodowych.

Unia Europejska utworzona decyzją z Maastricht w 1993 roku traktuje jako główne założenie polityki oświatowej edukację ustawiczną, rozumianą szeroko jako trwający przez całe życie proces kształcenia ogólnego i zawodowego. Władze Unii Europejskiej ogłosiły rok 1996 Europejskim Rokiem Edukacji Ustawicznej, który miał służyć uwrażliwieniu społeczeństwa na rolę edukacji ustawicznej jako osobistego rozwoju i udziału w demokratycznym życiu państwa.

W 2003 roku w Polsce przygotowano STRATEGIĘ ROZWOJU KSZTAŁCENIA USTAWICZNEGO DO ROKU 2010¹¹, w której z przykrością należy stwierdzić prezentowana jest definicja edukacji ustawicznej utożsamianej z terminem edukacji dorosłych. Zatem jest eksponowany tylko jeden człon analizowanej koncepcji. Autorzy powyższego opracowania nie akcentują znaczenia autoedukacji w koncepcji edukacji ustawicznej¹².

W 2005 roku przygotowana została publikacja na zlecenie Ministerstwa Edukacji i Nauki¹³, która zawiera wyniki badań i analiz stanu edukacji ustawicznej w Polsce w roku 2005. Przedstawiono w niej uwarunkowania prawne i organizacyjne realizacji idei uczenia się przez całe życie promo-

¹⁰ R. H. Dave, *Lifelong Education and School Curriculum*, UNESCO Institute for Education, Hamburg 1973.

¹¹ *Strategia rozwoju kształcenia ustawicznego do roku 2010* (dokument przyjęty 8 lipca 2003 r. przez Radę Ministrów), „Edukacja Ustawiczna Dorosłych” 2003, nr 3, s. 7–28.

¹² Por. J. Pólturzycki, *Niepokoje w sprawie...*, op. cit.; J. Pólturzycki, *Niepokój o edukację ustawiczną*, „e-mentor” 2006, nr 2 (14), s. 40–42.

¹³ *Edukacja ustawiczna 2005. Raport o stanie edukacji ustawicznej w Polsce w roku 2005*, MEiN, Warszawa 2005, s. 2.

wanej przez Unię Europejską. Na famach czasopiśmiennictwa pedagogicznego można zetknąć się z krytyką powyższego opracowania.

W nurcie krytyki tradycyjnej edukacji, nastawionej na przygotowywanie ludzi do adaptacji do zastanej sytuacji społecznej, jednocześnie wzmacniając istniejący porządek społeczny, edukacja ustawiczna zostaje wysunięta jako alternatywna postępową koncepcja, która może przezwyciężyć słabości tradycyjnej edukacji, zwracając uwagę na indywidualność i twórcze możliwości uczniów, dające im szansę na łatwiejsze wyrażanie swoich uczuć, rozumienia i doceniania zagadnienia zdrowia, wychodzące poza powierzchnowe spojrzenie na porządek społeczny i ekonomiczny. Przykładem tak szerokiego ujęcia interpretacji edukacji ustawicznej może być dzieło Paula Lengrand¹⁴, w którym liczni autorzy akcentują, że centralną postacią kształcenia jest człowiek, a celem głównym rozwój wszystkich zdolności jednostki poprzez wyposażenie jej w umiejętność uczenia się, wyrażania siebie, rozwijania więzi społecznych i podejmowania działań.

Edukacja ustawiczna jako idea współczesnych przemian oświatowych nie była i jak pokazują różne publikacje jeszcze często nie jest jednakowo rozumiana w różnych środowiskach pedagogicznych¹⁵. W kształtowaniu się pełniejszego zakresu tego pojęcia wystąpiły stadia pośrednie, które niekiedy błędnie utożsamiano z pełnym zakresem znaczenia. Oto kilka interpretacji rozumienia terminu edukacja ustawiczna:

- jako doskonalenie zawodowe;
- jako wszystkie dziedziny oświaty dorosłych (wyraźne odcięcie idei kształcenia ustawicznego od szkolnictwa młodzieżowego, wychowania w rodzinie i środowisku);
- jako drożny system szkolny wraz ze szkolnictwem zawodowym, wyższym oraz studiami podyplomowymi określane jako dalsze kształcenie;
- jako idea obejmująca całe życie człowieka i służąca jego rozwojowi.

Istotę edukacji ustawicznej najpełniej wyraża obecnie pogląd mówiący, iż „obejmuje ona całe życie człowieka i służy jego rozwojowi”¹⁶. Ten najpełniejszy zakres pojęciowy edukacji ustawicznej obejmuje również poprzednie wymienione komponenty.

¹⁴ P. Lengrand (red.), *Obszary permanentnej samoedukacji*, Warszawa 1995.

¹⁵ J. Pólturzycki, *Samokształcenie jako strategia edukacji ustawicznej*, [w:] K. Jaskot (red.), *Wprowadzenie do pedagogiki szkoły wyższej*, Szczecin 2006, s. 235.

¹⁶ Z. P. Kruszewski, J. Pólturzycki, E.A. Wesółowska, *Wprowadzenie*, [w:] *Kształcenie ustawiczne – idee i doświadczenia*, Płock 2003, s. 8.

W tak szerokim rozumieniu edukacja ustawiczna stanowi także podstawową zasadę określającą kierunek współczesnych reform oświatowych obejmujących szkolnictwo powszechne, zawodowe i wyższe, a także doskonalenie zawodowe pracujących i oświatę dorosłych, kształcenie równoległe oraz wychowanie w rodzinie i środowisku. Głównym zadaniem edukacji ustawicznej jest w tym ujęciu, wychowanie nowego człowieka, charakteryzującego się twórczym i dynamicznym stosunkiem do życia i kultury. Człowiek, który potrafi doskonalić i zmieniać siebie, potrafi zmieniać warunki życia i doskonalić je dla dobra społeczeństwa. Kształcenie powinno być realizowane w ciągu całego życia ludzkiego, zapewniając możliwość pełnego rozwoju osobowości. Jak podkreśla J. Pólturzycki, takie szerokie rozumienie edukacji ustawicznej zostało przyjęte przez UNESCO, reprezentowane przez uczonych francuskich, polskich, skandynawskich, i amerykańskich.

Podjmując rozważania dotyczące edukacji ustawicznej należy podjąć próbę wyjaśnienia istoty tego pojęcia, jak też pojęć jej pokrewnych, takich jak: edukacja permanentna, ciągła, powrotna, bo z takimi pojęciami można spotkać się w literaturze. Pojęcie edukacji permanentnej zostało wprowadzone w latach 70. przez Radę Europy (*the Council of Europe*). Swoje korzenie termin ten miał we francuskim *education permanente*¹⁷. Rada Europy zdefiniowała edukację permanentną jako: „System elastycznych form uczenia się; kształcenie ogólne, zawodowe, kulturalne, socjalne i obywatelskie; stałe edukacyjne poradnictwo; wspieranie rozwoju krytycznych i twórczych zdolności; samokształcenie przy zastosowaniu nowoczesnych technik komunikacyjnych”¹⁸.

Koncepcja *education permanente* akcentuje zagadnienie kształtowania gotowości do uczenia się w każdym wieku, co było nowością w stosunku do ujęcia UNESCO, koncentrującego się na organizacyjnym aspekcie uczenia się przez całe życie. Najczęściej pojęcia edukacji permanentnej i edukacji ustawicznej są stosowane zamiennie.

Rada Europy wskazała na kilka istotnych elementów tworzących swego rodzaju model edukacji permanentnej: system elastycznych jednostek studiowania; szeroką ofertę edukacji zawodowej, ogólnokształcącej, obywatelskiej, społecznej, i kulturalnej; ciągłe edukacyjne doradztwo; samokształcenie z wykorzystaniem nowoczesnych technologii¹⁹.

¹⁷ Pojęcia *education permanente* użył już w 1965 roku Paul Lengrand jako synonimu *lifelong education*.

¹⁸ P. J. Sutton, *Lifelog and Continuing Education*, [in:] A. Tuijnman (ed.), *International Encyclopedia of Adult Education and Training*, London, New York, Tokyo 1996, p. 28.

¹⁹ *Ibidem*, s. 28.

Natomiast istotą edukacji ciągłej (*continuing education*) jest kontynuacja edukacji jednostki poprzez umożliwienie podjęcia dalszego kształcenia lub doskonalenia, w takim kierunku, aby mogła ona sprostać stawianym jej nowym lub wzrastającym wymaganiom²⁰.

Edukacja ponowna, powrotna, powtórna (*recurrent education*) jest uważana za strategię edukacji ustawicznej i wywodzi się z przekonania, że ludzie mają prawo do powracania do nauki w ciągu całego swojego życia. Orędownikiem tej koncepcji była m. in. Organizacja Współpracy i Rozwoju Gospodarczego OECD (*the Organization for Economic Cooperation and Development*), która wydała na temat edukacji ponownej kilka raportów w latach 70. W publikacji z roku 1973 OECD zamieściła następującą definicję:

„Edukacja ponowna jest całościową strategią oświatową edukacji po-obowiązkowej i po-wstępnej, której główną charakterystyką jest rozpowszechnianie edukacji w ciągu całego życia jednostki na drodze powracania do nauki, tj. przemiennie z innymi zajęciami: pracą, czasem wolnym, emeryturą”²¹.

Na podstawie analizy powyższych terminów można zauważyć, że edukacja ustawiczna jest pojęciem najszerszym, jest ona używana w bardzo ogólnym sensie, aniżeli omówione terminy.

„Lifelong learning odnosi się do wykorzystywania wszystkich programów edukacyjnych oferowanych przez różnorodne instytucje i organizacje, włączając w to edukację sponsorowaną przez firmy, kościoły, partie, związki zawodowe oraz inne instytucje edukacji dalszej”²².

Jak podkreśla P. J. Sutton, edukacja ustawiczna jest otwarta na różne interpretacje, często rozumienie tego pojęcia jest uzależnione od perspektywy filozoficznej lub politycznej autora lub organizacji. Mimo to możliwe jest wyodrębnienie pewnych wspólnych elementów ujmowania tej koncepcji, a mianowicie:

- pragnienie powszechnego dostępu do edukacji, obejmującej swoim zasięgiem dzieci i dorosłych, którzy aktualnie mają utrudnione możliwości kształcenia;
- uznanie wagi *usytuowania* edukacji poza instytucjami formalnymi;

²⁰ Ibidem.

²¹ OECD/CERI, *Recurrent Education, A Strategy of Lifelong Learning*, Paris 1973, p. 16.

²² P. J. Sutton, *Lifelong...*, op. cit., p. 18.

- różnorodność materiałów do uczenia się;
- wspieranie i kształtowanie u uczniów cech osobowych przydatnych w procesie ciągłego uczenia się, motywacji, i zdolności niezbędnych do podejmowania samokształcenia. Zawierające się w pojęciu edukacji ustawicznej uczenie się ma umożliwić każdej jednostce dalsze rozwijanie swojego fizycznego, psychicznego, emocjonalnego i intelektualnego potencjału²³.

Autor artykułu A. Hassan (OECD, Paryż) zamieszczonego w *ENCYKLOPEDII* na temat edukacji ustawicznej stwierdził, że rozumienie pojęcia *lifelong learning* nadal rozwija się i jest otwarte na pojawiające się interpretacje. Autor, podobnie jak P. J. Sutton, wyróżnił wspólne dla wielu ujęć edukacji ustawicznej elementy:

- silne przekonanie co do rzeczywistości – w odróżnieniu od instrumentalnej – wartości edukacji i uczenia się;
- wspólne pragnienie odnośnie powszechnego dostępu do możliwości kształcenia się, bez względu na wiek, płeć czy status zawodowy;
- uznawanie ważności edukacji nieformalnej, mającej miejsce w różnych sytuacjach: poza szkołą, nieformalnie w miejscu pracy, poprzez kontakty międzyludzkie, oglądanie telewizji, gry i zabawy oraz poprzez każdą inną formę działalności ludzkiej²⁴.

Ponadto A. Hassan podkreślił, że w koncepcji całościowej edukacji akcentuje się zasadę *uczyć się, jak się uczyć* (*learning to learn*), a także kładzie się nacisk na rozwój cech osobistych, które okazać się mogą przydatne w dalszej nauce, włączając w to motywację do kształcenia oraz zdolność samo-kierowanego, niezależnego uczenia się.

2. Edukacja ustawiczna w raportach oświatowych

W raporcie przygotowanym pod kierunkiem Edgara Faure'a²⁵ przyjęto założenie, że edukacja stanowi najszerszą działalność o charakterze spójnym, podejmowaną w celu przekazywania wiedzy, kształcenia umiejętności, rozwijania i doskonalenia człowieka we wszystkich jego aspektach w ciągu całego życia. Uznawano, że edukacja jest celem, jak i środkiem rozwoju, ponieważ człowiek z natury jest przeznaczony do stałego wycho-

²³ Ibidem, s. 29.

²⁴ A. Hassan, *Lifelong Learning*, [in:] A. Tuijnman (ed.), *International Encyclopedia...*, op. cit., p. 35.

²⁵ E. Faure (red.), *Uczyć się, aby być*, Warszawa 1975.

wywania. Takie zadanie może spełnić tylko edukacja ustawiczna, która nie stanowi systemu, dziedziny czy szczebla kształcenia, lecz jest zasadą, którą należy respektować w praktyce oświatowej społeczeństwa. Komisja wskazuje na konieczność respektowania zasady ustawiczności w przeprowadzanych reformach systemów edukacyjnych, uwzględniając tę zasadę przy zmianach struktury, treści, metod i innych elementów.

W raporcie przyjęto też, aby edukacja ustawiczna stała się naczelną ideą polityki oświatowej. W szerokim rozumieniu kształcenia ustawicznego wyodrębniono działania i wartości intelektualne, uczuciowe, estetyczne, społeczne i polityczne. Stworzono nową, integralną wizję działalności oświatowo-wychowawczej. Autorzy raportu przedstawiają nadrzędne cele, jakie edukacja ustawiczna ma realizować. Są to: humanizm naukowy, twórczość, zaangażowanie społeczne i odpowiedzialność społeczna oraz realizacja ideału pełnego człowieka, charakteryzującego się harmonijnym rozwojem fizycznym, intelektualnym, uczuciowym i etycznym.

Przyjmując szerokie rozumienie procesu edukacji, autorzy raportu wprowadzają pojęcie *społeczeństwa wychowującego*, w którym to następuje proces wewnętrznego przenikania szeroko rozumianej edukacji oraz zagadnień społecznych, politycznych, ekonomicznych do środowisk społecznych, rodzinnych, życia obywatelskiego. Zapewnia ono każdemu uczestnikowi odpowiednie środki i program do samokształcenia i samowychowania, umożliwiając swobodny ich wybór. Autorzy raportu zwracają szczególną uwagę na samokształcenie, jego wartość oraz konieczność intensyfikacji, a także przygotowania na szczeblu kształcenia powszechnego.

Edukacja ustawiczna jawi się jako klucz do bram XXI wieku w raporcie komisji pod przewodnictwem J. Delors'a²⁶.

Współcześnie każdy człowiek staje przed koniecznością uczenia się przez całe życie w celu poszerzania wiedzy, zdobywania nowych kwalifikacji i umiejętności, nadążania za zmieniającym się światem. Nadrzędnym celem edukacji jest odkrywanie, rozwijanie i eksponowanie kreatywnego potencjału jednostki. Wymaga to odejścia od przekazywania gotowej i utylitarnej wiedzy, a skoncentrowania się na wielostronnym rozwoju osobowości i uczeniu się dla życia. Do spełnienia powyższych zadań należy edukację oprzeć na czterech filarach: uczenia zdobywania wiedzy, uczenia do działania, uczenia harmonijnego współżycia, uczenia do życia. Wszystkie filary łączą się w całość, wzajemnie wspierają i wspomagają jednostkę w działaniu,

²⁶ J. Delors, *Edukacja – jest ...*, op. cit.

naucze, życiu społecznym. Stanowią podstawę uczenia się przez całe życie i kształcenia ustawicznego.

Członkowie komisji stwierdzają, że dawny podział życia na czas nauki i pracy stał się nieaktualny, a uczenie się obejmuje całe życie dorosłego człowieka. Kształcenie ustawiczne stało się imperatywem demokracji i realizacji zasady równych szans edukacyjnych.

Współcześnie ulega zmianie pojęcie środowiska edukacyjnego, rozszerza się jego zakres. Pojawiają się nowe pola edukacyjne z nowymi formami, takie jak m.in.: formy doskonalenia zawodowego, studia przemienne, otwarte, kształcenie na odległość, instytucje religijne, spółdzielcze, młodzieżowe. Na wysokie walory edukacyjne zwraca się uwagę w miejscach pracy, czy też w sposobach spędzania wolnego czasu.

Komisja proponuje nowy cel kształcenia dla systemów oświatowych, a jest nim uzyskiwanie wyższego wykształcenia przez większość uczących się w XXI wieku. Uniwersytecka edukacja uzupełniona innymi szkołami wyższymi stanie się celem kształcenia przyszłych pokoleń. Szkoły średnie mają do niej prowadzić i przygotowywać, a zadaniami szkół wyższych będą następujące działania edukacyjne:

- powszechne kształcenie wyższe,
- kształcenie wysoko kwalifikowanych specjalistów,
- dokształcanie zainteresowanych na najwyższym poziomie,
- prowadzenie badań,
- wypracowywanie i wdrażanie innowacji,
- odnawianie systemu kształcenia,
- uczestniczenie w projektowaniu rozwoju społeczeństwa.

Jednocześnie Komisja przyjmuje, że szkoły wyższe będą pomostem łączącym wyższą edukację z dalszym kształceniem, staną się ośrodkami ustawicznego kształcenia, a także centrami służącymi wzbogacaniu kultury i jej ochronie. Nowym zadaniem będzie tworzenie ze szkół wyższych wiodących ośrodków międzynarodowej współpracy.

Edukacja w szkole wyższej stanie się w XXI wieku podstawowym zadaniem społecznym i kulturalnym. Zdaniem autorów raportu, trzeba rozwinąć koncepcję kształcenia wyższego i wskazać możliwości upowszechniania edukacji akademickiej. Rysują się nowe formy kształcenia wyższego, wśród których wyróżnia się indywidualną aktywność samokształceniową, formy w systemie doskonalenia zawodowego, kształcenie na odległość poprzez radio i telewizję, edukacyjne programy Internetu i inne. W dobie uznania szkoły wyższej za cel zorganizowanej edukacji ważnym zadaniem

staje się wypracowanie nowej koncepcji kształcenia wyższego i zasad ekwiwalentnych certyfikacji.

Jak wskazuje J. Pólturzycki, uzyskiwanie wyższego wykształcenia staje się jednym z głównych zadań edukacji ustawicznej, trwającej przez całe życie. Zwłaszcza ekwiwalentne formy i edukacja na odległość obejmują osoby pracujące i realizujące kształcenie wyższe w czasie dłuższym niż tradycyjny okres studiów akademickich. Będzie to nowa wartość dla edukacji dorosłych, samokształcenia i uczenia się przez całe życie.

BIAŁA KSIĘGA²⁷, uchwalona przez Komisję Europejską w 1995 roku, jest kolejnym opracowaniem, w którym zostały zawarte analizy aktualnego stanu oświaty oraz kierunki i propozycje jej dalszego rozwoju. Zasadniczym celem i kierunkiem przemian europejskiej polityki oświatowej, jak wynika z tytułu raportu, zdaniem jego autorów, jest tworzenie się modelu społecznego opartego na zdobywaniu umiejętności w trakcie ciągłego uczenia się i nauczania, czyli konstituowanie uczącego się społeczeństwa.

Teoretyczną podstawą przedstawionej w BIAŁEK KSIĘDZE wizji nowoczesnego społeczeństwa jest idea uczenia się przez całe życie, rozumiana jako strategia, która pozwoli na funkcjonowanie w świecie charakteryzującym się szybkim postępem naukowo-technicznym, wielością informacji napływających z różnych źródeł oraz dużą konkurencją na rynku pracy.

W 1997 roku został opublikowany raport Unii Europejskiej pod nazwą EDUKACJA DLA EUROPY, nazywany też NIEBESKĄ KSIĘGĄ. W dokumencie tym edukacja ustawiczna jest rozpatrywana z perspektywy uczenia się całościowego. Autorzy posługują się też terminem „kształcenie nicustające” i podkreślają konieczność kształtowania „kluczowych kompetencji, czyli umiejętności kreatywnego rozwiązywania problemów, elastyczności i mobilności, ciągłego uczenia się”²⁸. Poruszają bardzo ważne zagadnienia dotyczące przyszłości społeczeństwa europejskiego. Proponowane rozwiązania są oparte na założeniach edukacji ustawicznej.

²⁷ Biała Księga Komisji Europejskiej, *Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa*, Warszawa 1997.

²⁸ Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” przy prezydium PAN, *Edukacja dla Europy*, Raport Komisji Europejskiej, Warszawa 1999.

3. Konsekwencje założeń koncepcji edukacji ustawicznej dla autoedukacji

Z założeń koncepcji edukacji ustawicznej wynika, że następuje przesunięcie odpowiedzialności za organizowanie form i sytuacji uczenia się z państwa na uczących się i pracodawców. Można zauważyć, że wyraźnie wzrasta znaczenie indywidualnego uczenia się i jego przewaga nad uczeniem się zbiorowym. Globalizacja dostępu do informacji wprowadza nowe formy uczenia się, które nie wymagają zorganizowanego miejsca i określonego czasu. Organizacja szkolna przestaje być konieczna. W jej miejsce coraz odważniej wkracza możliwość samodzielnego wyboru czasu, w którym poszukujemy informacji, miejsca, gdzie podejmujemy działalność edukacyjną, a co najważniejsze – pojawia się możliwość samodzielnego określenia przydatnych informacji. Wymaga to od uczącego się aktywnej postawy, umiejętności docierania do informacji, umiejętności ich oceny, selekcji i aktywnej percepcji, co daje mu szansę do niezależnego planowania swojego życia zgodnie z preferowanymi wartościami. Zarysowuje się zatem nowe zjawisko, zwane detradycjonalizacją, które „oznacza, że odległe źródła informacji mogą wywierać znacznie większy wpływ na nasze zachowania niż te tradycyjnie kojarzone z regionalnością czy lokalnością”²⁹.

Z założeń koncepcji edukacji ustawicznej, rozumianej szeroko wynika, że proces autoedukacji stanowi podstawę edukacji ustawicznej i własnego rozwoju³⁰. Konsekwencją przyjęcia założeń powyższej koncepcji jest potrzeba nabywania umiejętności uczenia się, poznawania sposobów i technik uczenia się, jak również umiejętności ich stosowania. Koniecznością staje się ustawiczne kształtowanie umiejętności niezbędnych człowiekowi w dzisiejszej rzeczywistości, do których należy zaliczyć: umiejętności komunikowania, umiejętność pracy w zespole, umiejętność podejmowania decyzji oraz brania odpowiedzialności za efekty własnej pracy.

Ważnym zagadnieniem dla autoedukacji jest motywacja do uczenia się. Wydaje się oczywistym, że nowe warunki ekonomiczne, organizacja rynku pracy, możliwości i wymagania globalizacji oraz integracji krajów w Unii Europejskiej, a także postęp naukowo-techniczny powinny dostarczać wystarczających argumentów młodym ludziom do podejmowania wzmoczonych wysiłków autoedukacyjnych, by stać się pełnymi obywatelami

²⁹ E. Solarczyk-Ambrózik, *Edukacja dorosłych – między przymusem a wolnością*, [w:] E. A. Wesotowska (red.), *Edukacja dorosłych w erze globalizmu*, Płock 2002.

³⁰ J. Półturzycki, *Niepokoje w sprawie...*, op. cit., s.207.

społeczeństwa uczącego się. Obserwacja rzeczywistości jednak dowodzi, że zbyt dużo młodych ludzi nie jest zdolnych do podjęcia odpowiednich wysiłków autoedukacyjnych lub nie ma do tego chęci. Przyczyn takiego stanu można upatrywać w wielu czynnikach, jak zaniedbanie społeczne, kłopoty rodzinne różnego rodzaju. Wydaje się jednak, że zbyt małe jest zaangażowanie szkół w uświadamianie potrzeb i wymagań współczesnego świata oraz szans, jakie niesie ze sobą edukacja ustawiczna, a w jej nurcie autoedukacja. Można tu przytoczyć pewną prawidłowość, związek doświadczeń wyniesionych ze szkoły z kontynuowaniem uczenia się przez całe swoje życie. Można przypuszczać, że doświadczenia o zabarwieniu pozytywnym wyniesione ze szkoły będą motywowały młodzież do podejmowania autoedukacji w ciągu swojego życia. Natomiast w przypadku, gdy doświadczenia szkolne nie są pozytywne, trudno liczyć, a nawet przekonać młodego człowieka, że uczenie się powinno stanowić treść jego życia i stanowić źródło satysfakcji.

Ważne kompetencje uczenia się wynikające z idei edukacji ustawicznej stanowią poczucie sprawstwa i przekonanie o podmiotowym kierowaniu swoim życiem. Składają się na nie aktywna postawa, gotowość do zmian, umiejętność podejmowania inicjatywy i wewnętrzne przekonanie o sensie zaangażowania w kierowanie własnym życiem i poszukiwania najodpowiedniejszych możliwości i rozwiązań.

Kształtowanie kompetencji przydatnych w całożyciowym uczeniu się, autoedukacji powinno odbywać się w szkole. Temu zadaniu może sprostać szkoła, w której dokonają się zmiany respektujące zasadę edukacji ustawicznej.

Tak pojmowana edukacja ustawiczna wyznacza określone możliwości i potrzeby rozwoju działań edukacyjnych. System edukacyjny w warunkach edukacji ustawicznej powinien ograniczać do minimum wszelkie bariery i granice formalne. Między poszczególnymi etapami edukacji powinna wystąpić łączność poprzez budynek szkolny, bezpośrednie spotkania uczniów, a także łączność treści programowych, podręczników, metod, środków dydaktycznych. Tak, by jeden etap kształcenia przygotowywał następny, a ten kolejny.

Inną konsekwencją dla systemu kształcenia, wynikającą z założeń edukacji ustawicznej, jest jego otwartość. Otwartość rozumiana w trzech zakresach:

- jako dostępność poszczególnych poziomów kształcenia;
- jako cecha zyczliwości i opiekuńczości wobec podejmujących naukę;

- jako otwartość i gotowość do współpracy z wszystkimi innymi instytucjami społecznymi i placówkami oświatowymi, które kształcą i wychowują w formie edukacji pozaszkolnej, równoległej czy też przez oddziaływanie środków masowej komunikacji³¹.

Innymi konsekwencjami są potrzeby przemian w teleologii systemu kształcenia. W zakresie celów i zadań systemu edukacyjnego w większym stopniu należy akcentować:

- budzenie motywacji uczenia się,
- wyzwalanie chęci i gotowości do dalszej nauki,
- kształtowanie umiejętności realizowania zainteresowań i zamiłowań,
- kształtowanie umiejętności samodzielnego uczenia się, z właściwą autokontrolą i oceną swej pracy przez uczących się.

Cele kształcenia powinny obejmować rozbudzenie potrzeby dalszego ustawicznego kształcenia się, dążenia do systematycznego poznawania samego siebie, jak i otaczającej rzeczywistości w różnych sferach. Proces edukacyjny powinien zmierzać do przekonania uczestników o ich własnej odpowiedzialności za postępy w nauce i rezultaty edukacji. Praca dydaktyczno-wychowawcza powinna prowadzić do ukształtowania umiejętności sprawnego uczenia się, ale też rozumienia tego procesu, jego inicjowania, wzmaganania i kontrolowania. Do realizacji powyższych zamierzeń należy stosować właściwe metody i środki, które podejmuje współczesna dydaktyka aktywnego uczenia się i współczesna praktyka samokształcenia. Uczeń/student powinien rozumieć znaczenie i funkcjonowanie wiedzy, którą poznaje, a także powinien umieć czerpać treści z życia dla osobistego rozwoju, by różnorodna aktywność prowadziła do aktywnego udziału w otaczającym życiu społecznym i kulturalnym.

Takie cele i założenia procesu kształcenia wymagają przyjęcia i wykorzystania odmiennych metod i środków dydaktycznych. Metody podające należy ograniczać, a rozwijać metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy, waloryzacyjne i praktyczne. Każda z metod i każdy sposób uczenia się powinien być znany uczestnikom, jak też powinny być znane i ćwiczone różne operacje myślowe ułatwiające uczenie się. Wyćwiczenia wymagają umiejętności organizowania i prowadzenia własnej nauki, własnej autoedukacji. Ważną umiejętnością wymagającą ćwiczenia jest kontrolowanie przebiegu i efektów procesu autoedukacji.

³¹ J. Pólturzycki, *Samokształcenie jako strategia...*, op. cit., s. 236.

Reasumując, rozwój idei edukacji ustawicznej wyznacza pewne konsekwencje dla edukacji i autoedukacji. Po pierwsze z założeń koncepcji edukacji ustawicznej rozumianej jako uczenie przez całe życie, podejmowane przez osoby w różnym wieku, odbywające się w różnych miejscach, którego naczelnym celem jest wielostronny rozwój osobowości obok innych komponentów podstawowe miejsce wynika dla autoedukacji. Po drugie w edukacji są konieczne zmiany, a przede wszystkim w kierunku inspirowania i stwarzania warunków do podejmowania autoedukacji przez jej uczestników i absolwentów.